

5.3. Structurile lexematice sintagmatice ("solidaritățile lexicale") sînt combinații lexicale condiționate de o limbă dată. Ele sînt de trei feluri (afinități, selecțiuni, implicații), după cum elementul condiționat al combinației este un clasem, un arhilexem sau un lexem. Așa de ex. între Löwe "leu" și fressen "a mîncă (numai despre animale există afinitate" (combinația este condiționată de clasemul lexemului Löwe (clasa "animat"); între Wagen "car", "vagon", "mașină" și fahren "a merge cu un vehicul" există "selecție" (elementul determinant e aici arhilexemul Fahrzeug "vehicul" de care ține lexemul Wagen); iar în cazul lui seit geraumer Zeit "de multă vreme" avem de a face cu o "implicație" (geraum nu se poate folosi decît cu lexemul Zeit).

6.1. Lexematica este o disciplină relativ tînără; ca ramură autonomă a cercetării semantice și ca formă specială a lexicologiei, bazele ei au fost puse abia în anii '60. Totuși ea poate fi considerată azi ca destul de dezvoltată în ceea ce privește teoria și metoda.¹

1. Vezi de exemplu de același autor Structure lexicale et enseignement du vocabulaire, în "Actes du Premier Colloque International de Linguistique Appliquée", Nancy, 1966, 175-217 (mai ales 190-208); Les structures lexématiques în "Probleme der Semantik", hrsg. von. W.Th.Elwert, Wiesbaden, 1968, p.3-16; Probleme der strukturellen Semantik, neue Ausgabe, hrsg. von. D.Kastowsky, Tübingen, 1973; Linguistics and Semantics, în "Current Trends in Linguistics", 12, Den Haag, 1974, p.103-171.

Către o tipologie a cîmpurilor lexicale^x

1.1. Cîmpul lexical este o structură paradigmatică primară a lexicului: el este chiar, în acest domeniu, structura paradigmatică prin excelență. Poate fi definit ca "paradigmă constituită din unități lexicale de conținut ("lexeme"), care își împart o zonă de semnificație continuă comună și care se găsesc în opoziție imediată unele cu celelalte" (1). Dar trebuie precizat că opoziția "imediată" se poate stabili între o arhiunitate ("arhilexem") - exprimată sau nu - și o unitate, sau între arhiunități. Cu alte cuvinte un cîmp poate fi inclus în alt cîmp: el poate forma o parte dintr-un alt cîmp, de ordin superior. Într-un micro-cîmp opozițiile se stabilesc între unitățile lexicale ("lexeme"); într-un macro-cîmp, un micro-cîmp în totalitatea lui se poate opune, ca arhilexem, unui lexem sau altor arhilexeme.

1.2. Ca paradigme, cîmpurile lexicale sînt, în principiu, analoge: micro- și macro-sistemelor fonologice și gramaticale (de exemplu: "vocale anterioare", "vocale", consoane labiale", "consoane", "sistem al timpurilor verbale", sistem al persoanelor" etc.). În particular nu există o diferență esențială, din acest punct de vedere, între lexic și gramatică. Un cîmp lexical corespunde, în general, unui sistem categorial, adică unei categorii a gramaticii ("număr", "gen", "mod", "timp", "aspect") și opozițiile interne ale unui cîmp corespund opozițiilor care există în interiorul unei categorii gramaticale. S-a susținut de multe ori că paradigmele lexicale ar fi diferite de cele ale gramaticii: acestea din urmă ar fi "incluse" sau limitate

^x Din "Cahiers de lexicologie". XXVII, 1975, II, p.30-51

că merită să indicăm cel puțin căile posibile pentru cercetarea în acest domeniu.

2.1.3. De altfel, problema pe care o ridicăm nu e cu totul nouă; cel puțin nu e nouă la nivelul constatării "leptelor" care ar trebui sistematizate. Într-adevăr o tipologie a câmpurilor lexicale - desigur elementară, dar foarte sugestivă - a fost schițată de Leo Weisgerber în afara semanticii structurale (și chiar înainte de nașterea acestei discipline). (8). Weisgerber distinge, în primul rând, două feluri de câmpuri pe care le numește "einschichtig" și "mehrschichtig" ("cu un singur strat" - "cu mai multe straturi") și printre câmpurile primului tip distinge apoi trei subtipuri, pe care le numește "Reihengliederung", "Flächengliederung" și "Tiefengliederung" (cu aproximație "organizare liniară" - "organizare plană" - "organizare stereometrică"). Ca întreaga teorie a câmpurilor a lui Trier și Weisgerber, această tipologie, deși nu privește structurile lexematice ca stare (9), poate, în parte, să fie reinterpretată în termeni structurali și integrată unei semanticii structurale (10).

2.2.1. Relațiile interne ale unui câmp lexical ca structură de conținut sînt determinate prin identitățile și diferențele care constituie câmpul însuși adică opozițiile semantice care funcționează în acesta. În consecință, o tipologie a câmpurilor trebuie să se bazeze pe o clasare a opozițiilor lexematice. Cu privire la aceasta am arătat în altă parte (11) că și în lexic - ca în sistemele fonologice - există opoziții "graduale", "echipolente" și "privative". Astfel de exemplu, fr. tiède/ chesud, "călduț"/"cald" frais/froid "răcoros"/"rece/ sînt opoziții de tip "gradual". Numele

de culori ca rouge, vert, jaune, etc. "roșu", "verde", "galben" etc. sînt, în franceză (și în multe alte limbi), în opoziție echipolentă unele față de celelalte. Iar fr. dominer / maîtriser, "a domina/ "a stăpîni" dissiper / gaspiller, "a risipi"/"a cheltui", lat. albus/candidus, ater / niger constituie opoziții privative: de exemplu în cazul adjectivelor latine citate mai sus ceea ce opune, în fiecare pereche, al doilea termen celui dintîi este trăsătura semantică "luminozitate", trăsătură prezentă în candidus ("alb strălucitor") și niger ("negru strălucitor"), absentă în albus ("alb opac") și ater ("negru opac").

2.2.2. Tipurile formale de opoziții constituie, fără îndoială, un punct de plecare necesar și un criteriu important în tipologia câmpurilor; și, de fapt, ele au constituit și punctul de plecare al propriilor noastre tentative tipologice în acest domeniu. Am fost însă în situația de a constata destul de repede că, în multe cazuri, tipurile acestea servesc destul de puțin, sau că, cel puțin, se arată insuficiente drept criterii de delimitare și de clasare. În primul rând, tipuri formal diferite de opoziții pot să funcționeze într-unul și același câmp; în asemenea cazuri ele pot servi la caracterizarea secțiunilor de câmpuri sau micro-câmpuri de un nivel foarte scăzut, dar nu a unor câmpuri întregi sau macro-câmpuri. Astfel fr. grand/petit "mare"/"mic" constituie o opoziție privativă, în timp ce opozițiile petit/minuscule, grand/énorme, care funcționează în același câmp, sînt opoziții graduale. De asemenea, în câmpul culorilor avem în franceză (și în multe alte limbi) o opoziție graduală în secțiunea "acromatic" (blanc- gris - noir "alb - gri - negru") și opoziții echipolente în secțiunea "acromatică" propriu zisă (rouge, vert, jaune, etc. "roșu, verde, galben"; cf. 3.3.1.

În al doilea rând, când caracterizează cîmpuri întregi (care la un anumit nivel pot fi micro-cîmpuri), tipurile formale de opoziții servesc pentru a distinge sub-cîmpuri, dar nu tipurile principale care înglobează aceste sub-tipuri; într-adevăr, chiar în cadrul unui clasament pur formal, criteriul tipurilor formale de opoziții se arată subordonat criteriului numărului de "criterii semantice" (sau de "dimensiuni") care funcționează în cîmpuri. De altfel, structurarea și funcționarea cîmpurilor nu depinde numai de tipurile formale de opoziție, dar și de "sensul ontic" al opozițiilor înseși, cu alte cuvinte: de tipul raportului lor cu "realitatea" extralingvistică pe care o organizează, adică pe care o "formează" din punct de vedere semantic. În cele din urmă, de relațiile formale interne ale unui cîmp ține și tipul de raport între semnificate și expresia lor, tip care, de altfel, nu este lipsit de efecte semantice.

2.3.1. Din toate aceste motive am adăugat criteriului tipurilor formale de opoziții următoarele criterii (pe care le explicităm mai jos, în respectivele secțiuni):

- a) numărul "dimensiunilor" manifestate de opozițiile unui cîmp;
- b) felul în care "dimensiunile" (cînd există mai mult de una) se combină într-olaltă în interiorul cîmpului;
- c) tipul "ontic" al opozițiilor lexematice;
- d) tipul raportului între conținutul și expresia lexemelor (și al opozițiilor lor).

2.3.2. Aplicînd aceste criterii și combinîndu-le în parte, cu criteriul inițial al formei opozițiilor, am ajuns la un prim clasament al cîmpurilor lexicale din

trei puncte de vedere deosebite, și anume: 1) după configurația lor; 2) după sensul lor obiectiv; 3) după exprimarea lor.

3.0.1. Configurația cîmpurilor lexicale, adică felul în care lexemele se combină în interiorul acestor paradigme, depinde în primul rând de numărul de "dimensiuni semantice" care funcționează în acestea (și de felul în care "dimensiunile semantice" sînt combinate unele cu altele) și în al doilea rând de tipurile formale de opoziții stabilite în raport cu aceste dimensiuni. De aceea, dacă nu există decît o singură dimensiune într-un cîmp, forma opozițiilor va fi aceea care va fi decisivă din acest punct de vedere tipologic.

3.0.2. O dimensiune, este punctul de vedere sau criteriul unei opoziții date carecari, adică, în cazul unei opoziții lexematice, proprietatea semantică vizată de această opoziție: conținutul în raport cu care se stabilește și care, de altfel, există - în limba respectivă - numai în virtutea faptului că o opoziție se raportează la el, că este suportul implicit al unei distincții funcționale (12). Astfel, în cîmpul adjectivelor care privesc temperatura (fr. froid - frais - tiède - chaud, it. freddo - fresco - tiepido - caldo - germ. kalt - kühl - lau - warm - heiss etc.) avem dimensiunea semantică: "grad relativ de temperatură constatată prin simțul termic"; în cîmpul adjectivelor care privesc vîrsta avem, în latină, dimensiunea "vîrstă" (de ex. senex - iuvenis) și dimensiunea "clasă desemnată" (astfel: senex - vetulus - vetus, resp. "pentru vîrsta persoanelor", "pentru vîrsta animalelor și plantelor", "pentru vîrsta lucrurilor"); în cîmpul numelor de rudenie putem avea dimensiuni ca: "sex" ("masculin" / "feminin"), "tipuri de rudenie" ("rudenie naturală" / "rudenie socială"), "linie" ("linie directă" / "linie

colaterală"), "direcție" ("linie ascendentă" "linie descendentă"), "grad" ("primul grad" / "al doilea grad" etc.

Din 1962 se folosește în semantică structurală pentru această noțiune numele de "criteriu semantic" (13). Am putea să-i dăm și numele de "categorie lexicală", deoarece e vorba de fapte lingvistice analoge, într-un anumit fel, cu categoriile simple ale gramaticii de exemplu cu categoria "numărului", sau chiar cu categoria "genului" într-o limbă care nu distinge, de exemplu decât "masculin" sau "feminin" (sau "masculin", "feminin" și "neutru", dar nu același timp și "animat" - "neanimat", "persoană" - "non-persoană" etc.). Aici preferăm însă să adoptăm termenul de dimensiune introdus, după cât se pare, de F.Lounsbury (14). Acest termen e comod pentru că permite să se formeze compuse ca unidimensional, pluridimensional etc. pe care le folosim de asemenea din 1962 (15). De altfel, el permite să rezervăm termenul de "categorie lexicală" categoriilor majore, adică valorilor manifestate prin cimpuri întregi, în special prin macro-cimpuri ("culori", "rudenie", "ființe", "instrumente", "deplasare", "locuință" etc.).

3.1. Din punctul de vedere al numărului de dimensiuni care funcționează în cimpuri, acestea pot fi clasate în două tipuri foarte generale; cimpurile cu o singură dimensiune (cimpuri simple, lineare (16) sau unidimensionale) și cimpurile cu mai mult de o dimensiune (cimpuri complexe sau pluridimensionale). Astfel, cimpurile citate mai sus, ale adjectivelor privind temperatura, ca și (micro-cimpurile fr. large - étroit "larg - strîmt"; grand - petit "mare - mic", sînt cimpuri unidimensionale (17), în timp ce cimpurile adjectivelor privind vîrsta, în latină și în franceză (și

în spaniolă, italiană, română, germană etc.) sau cimpurile numelor de rudenie, sînt cimpuri pluridimensionale (18). Cimpurile unidimensionale sînt analoge categoriilor simple ale gramaticii, ca de exemplu categoria numărului menționată mai sus, care sînt tocmai categorii unidimensionale (19); cimpurile pluridimensionale sînt analoge cu categoriile gramaticale complexe, care sînt și ele pluridimensionale, de exemplu cu categoria genului în limbile care disting "masculin" și "feminin" (sau "masculin", "feminin" și "neutru") și, în același timp "animat" - "neanimat" sau "persoană" sau "nonpersoană (sau ambele), sau cu o categorie a aspectului verbal în care se disting "perfectiv" - "imperfectiv" și în interiorul perfectivului, de exemplu "determinat" - "nedeterminat", "semelfectiv" - "iterativ" etc.

3.2.1.0. Cimpurile unidimensionale aparțin la trei subtipuri determinate de tipurile formale de opoziții pe care se bazează sau care le caracterizează; subtipuri pe care le numim respectiv antonimice, graduale și seriale.

3.2.1.1. Cimpurile antonimice se bazează pe opoziții privative (sau, mai degrabă, analoge cu opozițiile privative; cf. mai jos 3.2.3. adică opoziții de tipul x/ non-x. Sînt cimpuri bipolare, constituite de cele mai multe ori - la nivelul opozițiilor lor de bază - numai din doi termeni, dintre care unul este negația celuilalt; cf. de ex. fr. bas - haut "jos"-"sus", court - long "scurt"-"lung", vide - plein "gol"-"plin", étroit - large "strîmt"-"larg", petit - grand "mic" - "mare". Dar pot conține și opoziții colaterale graduale minuscule - petit, grand - énorme (- immense), în timp ce în cimpul étroit - large nu se constată nimic asemănător (vaste nu este elativul lui large). Dacă în

aceste cimpuri alte distincții se adaugă la opozițiile de bază, ele devin în mod normal - la nivelul acestor distincții complementare - cimpuri pluridimensionale, în care termenii primari funcționează ca arhilexeme. Ele rămân unidimensionale decât distincțiile adăugate sînt graduale (în raport cu termenii primari), deoarece în acest caz nu are loc o schimbare de dimensiune.

3.2.1.2. Cimpurile graduale sînt constituite prin opoziții graduale: ele prezintă un arhilexem corespunzător dimensiunii și în interiorul acestui arhilexem (prevăzut sau nu cu o expresie proprie) (20), lexemele sînt aranjate în ordinea corespunzătoare gradelor semnificate de substanța semantică în cauză; cf. exemplul deja menționat al cimpului adjectivelor privitoare la temperatură, ca și 3.2.4.

3.2.1.3. Cimpurile seriale sînt constituite din opoziții multilaterale echipolente. În aceste cimpuri nu avem nici polaritate (concentrație bipolară a substanței semantice), ca în cimpurile antonimice, nici gradualitate, ascendentă sau descendentă, ca în cimpurile graduale: toți termenii su același nivel și același statut logic (și semantic). Acestea este, de exemplu, cazul numelor zilelor săptămîinii sau al numelor de păsări sau peștilor (în franceză și în multe alte limbi): "vineri" se opune într-un mod imediat (și identic) tuturor celorlalte "zile ale săptămîinii" și "vrăbie" se opune în același fel tuturor celorlalte "păsări" (21).

3.2.2. La rîndul lor, cimpurile seriale pot fi ordinale sau non-ordinale. În cimpurile ordinale opozițiile sînt de natură "relațională"; în cele non-ordinale, de natură "substantivală" (pentru aceste noțiuni vezi 4.o.). Cimpurile ordinale sînt serii închise și lexemele care fac parte din ele sînt aranjate într-o

ordine fixă, ceea ce le determină ca atare, deoarece în ce privește restul (dacă se face abstracție de ce ține de arhilexeme) sînt semantic vide. Cimpurile non-ordinale sînt serii neordonate și în același timp deschise: la acestea se pot adăuga în mod infinit lexemele noi. Numele zilelor săptămîinii constituie un cimp ordinal; de asemenea, numele lunilor. Numele de păsări, pești, de arbori, de flori etc. (dar cf. nota 21 și 3.2.5.) constituie cimpuri seriale non-ordinale.

3.2.3. În ce privește cimpurile antonimice, trebuie remarcat că negativitatea semantică lexicală este în acest caz foarte diferită de negativitatea ("privativitatea") fonologică și gramaticală. În fonologie și în gramatică negativitatea este absența unei determinări funcționale (a unei "trăsături distinctive"), în esență fel încît non-x este un O funcțional, în timp ce în lexic non-x este, în cazul în cauză, un conținut "care există", avînd substanța sa. Pentru că în fonologie și în gramatică formula x/non-x nu privește decît trăsături-distinctive și nu unitățile corespondente, a căror existență este asigurată de alte trăsături (astfel, o unitate fonologică nu e pur și simplu "sonoritate" sau "non-sonoritate"; ea este, de exemplu "labială sonoră" sau "labială non-sonoră"; și în gramatică suportul determinărilor gramaticale este conținutul lexemic și/sau categorematic al unităților determinate) în timp ce în lexic x și non-x conțin atît determinentul cît și determinatul. În fonologie și în gramatică, formula x/non-x corespunde lui $[U] \underline{x} / [U] - \underline{x}$ (unde U este unitate determinată), în lexic ea corespunde lui Ux / U-x sau mai degrabă lui U / -U. În consecință - în afara negației de tip gramatical pe care-o avem în fenomenul pe care-l numim "modificare" (de exemplu util -

inutil (22) - non-x (= -U) este "negativul real", "contrarul", "inversul" sau "corelativul lui x (=U). Chiar dacă este vorba de aceeași "substanță", non-x-ul din cîmpurile antonimice nu este zero-ul semantic al acestei substanțe, cere se găsește undeva între U și -U; astfel grand nu este pur și simplu "non-petit" (valoare zero) ci "contrarul" lui petit"; cf. și sp. traer - llever, port. trazer - lever sau fr. venir - aller, it. venire - andare, cat. venir - anar, sp. venir - ir, port. vir - ir (23). În lexic adevărată "privativitate" (absența sau indiferența unei trăsături distinctive) nu va fi găsită în domeniul antonimelor, ci în cel al termenilor considerați ca "sinonime", adică în termeni ca maîtriser - dominer, candidus - albus. Într-adevăr, trăsătura "voit, cu intenție" care este funcțională în maîtriser, este indiferentă în dominer (cf. X domine ses émotions "X își domină emoțiile" și les montagnes dominent la ville "munții domină orașul"; și în același fel, trăsătura "luminozitate" este indiferentă ("absență") în albus. Am putea numi opozițiile primului tip "antonimice" pentru a le distinge de opozițiile privative propriu zise (sau "sinonimice").

Dar nu putem discuta aici în detaliu problema foarte complexă și pasionantă a antonimiei (24). Ajunge dacă semnalăm că din punct de vedere formal, și în particular din punct de vedere al ordonării lexemelor în cîmpuri lexicale, nu există o diferență esențială între opozițiile "antonimice" și "sinonimice" (25), așa că cele două tipuri pot fi privite din acest punct de vedere subclase ale unei singure clase mai generale, cea a opozițiilor "polare".

3.2.4. Am putea de asemenea să ne întrebăm dacă cîmpurile graduale n-ar putea să fie integrate tipului

antonimic. Astfel, dacă am admite o interpretare ca : froid/frais ← 0 → tiède/chaud, cîmpul nostru gradual froid - frais - tiède - chaud ar deveni un cîmp antonimic, în care am avea două secții graduale, cam ca în cazul minuscule-petit / grand-énorme. Si dacă aceasta s-ar aplica tuturor cîmpurilor care la prima vedere se arată a fi graduale, aceste cîmpuri n-ar exista decît ca subcîmpuri, adică drept secțiuni ale cîmpurilor antonimice. Cîmpul adesea citat al evaluării activității școlare în germană (ungenügend - mangelhaft - ausreichend - befriedigend - gut - sehr gut) și în alte limbi, este într-adevăr un cîmp gradual, dar e un cîmp terminologic și convențional (26). Aceeași este situația pentru suita cantitativ graduală: seconde - minute - heure - jour - semaine - (quinzaine) - mois - an, année - lustre - décade (décennie - siècle - millénaire) (27). Vom remarca însă că în secvențele corespunzătoare nu există nimic între petit și grand (minuscule se găsește "însă" de petit, și enorm "după" grand), în timp ce frais, tiède se găsesc tocmai "între" froid și chaud. De altfel însăși condiția gradualității cere să existe un minimum și un maximum al unei proprietăți date. Din cauza aceasta termenii corespunzători pot întotdeauna să fie interpretați ca termeni "contrarii". În schimb e vorba de gradualitate dacă între acești termeni există grade intermediare. Astfel în secțiunea "acromatică" a cîmpului culorilor, blanc este "contrariul" lui noir și noir este "contrarul" lui blanc; dar această secțiune este totuși graduală în virtutea faptului că între absența culorii (blanc) și suprimarea culorii prin saturare (noir) (28) există gradul intermediar gris.

3.2.5. Cîmpurile antonimice sînt foarte numeroase - ca micro-cîmpuri de un anumit nivel - în lexicul structurat al limbilor, în special în domeniul adjectivelor (și în al doilea rînd în același al verbelor) (29). În schimb, cîmpurile graduale sînt destul de rare: exemplele mai mult sau mai puțin sigure ale acestui tip sînt adesea cîmpurile terminologice. Cîmpurile seriale constituie aproape întotdeauna terminologia (cîmpul début "început" - milieu "mijloc" - fin "sfârșit" e poate singura excepție). Cît despre cîmpurile seriile non-ordinale, acestea sînt - la nivelul lexemelor lor - nomenclaturi fără organizare semantică "de limbă". Dacă în aceste cîmpuri se pot introduce în mod infinit lexeme noi (cf. 3.2.2.), fără să le modificăm structura, acestea se întîmplă pentru că în realitate - din punct de vedere semantic - nu sînt structurate lingvistic la acest nivel. În acest caz structurarea propriu zis lingvistică nu începe decît la nivelul arhilexemelor. Astfel în spaniolă și în portugheză avem ave / pájaro, ave / pájaro (cf. n.21); în română avem copac ("arbore în general") / pom ("arbore fructifer"); în germană Kiefer "diferite specii de pini" etc.; dar în interiorul acestor arhilexeme seriile lexemelor rămîn, în principiu, deschise.

3.3.0. Cîmpurile pluridimensionale pot fi împărțite în două clase: cîmpurile bidimensionale (numai cu două dimensiuni) și cele multidimensionale (cu mai mult de două dimensiuni). Cîmpurile bidimensionale sînt analoge cu paradigmele bidimensionale ale fonologiei (cf. 3.3.1.0.) și cu categoriile bidimensionale ale gramaticii, de exemplu cu categoria persoanei, în care, în multe limbi, s-au distins mai întîi "persoană" și "non-persoană" și apoi, în interiorul "persoanei", persoana

întîia și a doua. În ce privește cîmpurile multidimensionale, cf. 3.3.2.0.

3.3.1.0. La rîndul lor cîmpurile bidimensionale pot fi împărțite în două subtipuri: cîmpurile corelative și non-corelative. Sînt corelative cîmpurile în care cele două dimensiuni se încrucișează, formînd fascicule de corelații; sînt "non-corelative" cîmpurile în care cele două dimensiuni sînt paralele sau învecinate așa că nu rezultă corelații. Cîmpurile corelative sînt analoge cu paradigmele fonologice de tipul sansc. t / d // th / dh /, grec. β / π / ψ / sp. b // p / f /, ceh c / s / z // č / š / ž / . Cîmpurile non-corelative sînt asemănătoare distincțiilor fonetice de tip vocală-consoană.

3.3.1.1. În cîmpurile corelative există combinarea a două opoziții "polare" : în principiu a unei opoziții "antonimice" cu o opoziție "sinonimică" (30). Corelațiile care rezultă de aici constituie de cele mai multe ori fascicule cu patru termeni. Astfel, de ex.

fr.		sp.		engl	
facile	difficile	fácil	difícil	easy	difficult
léger	lourd (31)	liviano	pesado	light	heavy

sau

rom		germ	
îngust	lat	schmal	breit
strînt	larg (33)	eng	weit

La fel : lat. albus / ater // candidus / niger; sp. poner / quitar // meter / sacar; rom. vechi / nou // bătrîn / tînăr. Cf. și corelațiile mai puțin clar stabilite: vide / plein // creux / massif, sp. vacio / lleno // hueco / macizo (33); și dintre secțiunile

cîmpurilor pluridimensionale: sp. pedir / dar // pre-guntar / responder, germ. verlangen / geben // fragen / antworten, rom. a cere / a întreba // a da / a răspunde (cf. 3.3.2.1.)

Dar nici fasciculele cu trei termeni nu sînt rare. Astfel :

sp.	it.	germ.	
nuevo	nuovo	neu	
viejo	vecchio	alt	sau
joven	giovane	jung	

rom

a merge

a se duce | a veni (34)

a purta

a duce | a sduce (35)

Cf. și marcher // aller / venir, it. camminare // andare / venire, cat. caminer // aner / venir și - cu o altă opoziție antonimică (cf. n.23) - sp. andar // ir / venir, port. andar // ir / vir.

Se găsesc și fascicule cu șase termeni. Astfel de exemplu în latină:

vetus	novus
vetulus	novellus
senex	iuvenis

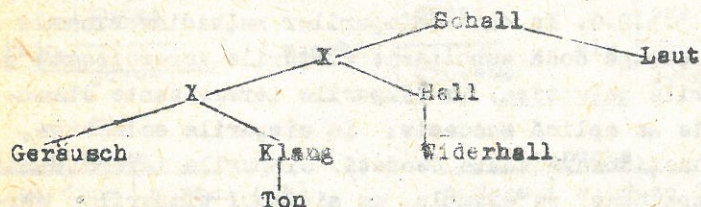
3.3.1.2. În cîmpurile non-corelative există două secțiuni distincte legate de o opoziție "antonimică" sau "sinonimică" și în interiorul acestor două secțiuni există opoziții graduale într-una și echipolente în alta sau opoziții echipolente în ambele cazuri. Astfel la numele de culori, în franceză și în multe alte limbi europene, există o opoziție antonimică între o secție "acromatică" ("non-culoare" blanc - gris - noir) și o secție "cromatică" ("culoare" : rouge, vert, jaune, etc.) (36) și apoi, cum s-a văzut, opoziții graduale în prima

secțiune, echipolente într-a două (blanc este "contrarul" lui noir și vice-versa, în timp ce rouge, vert, etc. nu au "contrarii") (37). Dimpotrivă, în cîmpul numelor de păsări în spaniolă, există o opoziție sinonimică între secțiunile ave și pejaro și opoziții echipolente ambele secțiuni (38).

3.3.2.0. În clasa cîmpurilor multidimensionale se pot distinge două subtipuri: cîmpurile ierarhizante și cîmpurile selective. În cîmpurile ierarhizante dimensiunile se aplică succesiv; în cîmpurile selective, ele funcționează toate deodată. Cîmpurile ierarhizante sînt analoge, de exemplu, cu sistemul timpurilor verbului roman, unde se distinge mai întîi "actualitate" și "inactualitate" (planul prezentului/planul imperfectului), apoi - în ambii termeni - "spații temporale" (trecut - prezent - viitor) și, în aceste spații, "timpuri relative" (1. je fais - je faisais; 2. je fis - je fais - je ferai; 3. j'ai fait - je fais - je vais faire). Cîmpurile selective sînt analoge paradigmelor "poli-categoriale" ale gramaticii, de exemplu paradigmelor conjugării, unde fiecare formă este determinată simultan de ansamblul categoriilor, funcționînd în sistemul verbal (astfel nous lions; activ, indicativ, actual, prezent, non-relativ, persoana întîi, plural etc.).

3.3.2.1. În cîmpurile ierarhizante există un arhilexem (exprimat sau nu) și, în interiorul acestui arhilexem, distincții succesive adică, de fiecare dată, distincții în termenii deja distinși, cu arhilexeme secundare cu mai multe nivele, în așa fel încît trăsăturile distinctive care funcționează la un nivel inferior sînt "indiferente" în raport cu dimensiunile la nivel superior. Aceste cîmpuri pot fi reprezentate sub-

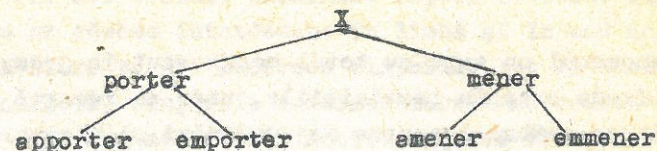
formă de arbori întorși (nu pentru a urma o modă copilăroasă și supărătoare, foarte răspândită în lingvistica actuală, dar pentru că această corespunde efectiv structurii lor). Astfel câmpul numelor privind "sonoritatea" în germană, analizat cu o sută de ani în urmă de Heyse (deși acesta n-a luat în considerare toate lexemele) (39) este un câmp tipic ierarhizant:

În acest câmp există următoarele distincții succesive: 1) "mecanic" - "nemecanic"; 2) "netransferat" - "transferat"; 3) "neomogen" - "omogen" și "trimis înapoi" - "netrimis înapoi" 4) "calificat" (- "necalificat"). Schall e arhilexemul de bază; Klang, e arhilexemul lui Ton iar Hall e cel al lui Wiederhall. Există și arhilexeme lipsite de expresie lingvistică (reprezentate în schema noastră prin X). În ceea ce privește trăsăturile distinctive, de exemplu, trăsătura "trimis înapoi", trăsătură fundamentală în Wiederhall ea este "indiferentă" în Hall și în Schall.

Câmpurile ierarhizante sînt corelative dacă aceeași distincții sînt făcute "paralel" în ramurile lor opuse. Acesta este de exemplu cazul câmpului tridimensional francez porter - mener (40).

Cf. și sp. pedir / preguntar - recibir / saber [în sensul "inceptiv"; he sabido que...] - dar / responder; rom. a cere / a întreba - a primi / a afla - a da / a răspunde; germ. verlangen / fragen - erhalten / erfahren - geben / antworten; fr. demander

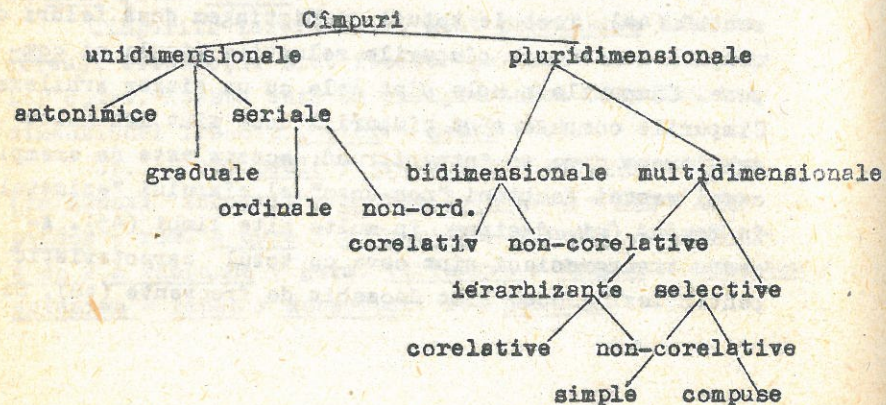
- recevoir / apprendre în sensul "semelfactiv", de exemplu apprendre une nouvelle - donner / répondre (41). Dimpotrivă, câmpul "siège pour s'asseoir", în română - unde există pe de o parte scaun, jeț, fotoliu etc. și pe de altă parte bancă, divan, canapea etc. - este un câmp ierarhizant dar non-corelativ: scaun este în același timp arhilexemul lui jeț, iar acesta este arhilexemul lui fotoliu, dar nimic asemănător nu se poate constata în cealaltă "ramură". Acesta este și cazul câmpului germ. Schall examinat mai sus. Într-un câmp ierarhizant non-corelativ trăsăturile distinctive ale unei opoziții oarecar sînt "indiferente" și față de toți termenii celorlalte "ramuri" ale câmpului.

3.3.2.2. În câmpurile selective toate distincțiile sînt utilizate în același timp și în aceste câmpuri în întregime lor, așa încît - în principiu - nu există trăsături "indiferente". Astfel câmpul fr. "siège pour s'asseoir" analizat de B. Pottier (43) este un câmp tipic selectiv, fără trăsături "indiferente" (44). Trebuie totuși să distingem două feluri de câmpuri selective; câmpurile selective simple și compuse. Câmpurile simple sînt cele cu un singur arhilexem. Câmpurile compuse sînt câmpurile unde sînt mai multe arhilexeme care se întrepătrund; acesta este de exemplu cazul vastei secțiuni "non-uman" al câmpului "animatelor" în română (și, desigur, în multe alte limbi (45). Aceste transgresiuni sînt ceva cu totul caracteristic pentru lexic, unde sînt deosebit de frecvente (46). Dar

fenomenul nu este cu totul necunoscut în gramatică (cf. de exemplu participiile, unde se remarcă transgreșiunea verbului asupra adjectivului și viceversa) și nici în fonologie (unde există de ex. foneme care pot funcționa ca "vocale" și ca "consoane"). În câmpurile selective compuse, trăsăturile distinctive ale unui lexem nu sînt "indiferente" în interiorul aceluiași arhilexem dar pot fi indiferente în raport cu alte arhilexeme cărora același lexem le poate fi subordonat

3.3.3. Câmpurile pluridimensionale aparțin toate lexicului structurat al limbilor, cel puțin începînd cu a doua dimensiune (sau cu combinarea a două dimensiuni). Cu alte cuvinte ele sînt întotdeauna organizate lingvistic la nivelul bi - sau multidimensionalității lor, dar pot conține câmpuri unidimensionale constituind terminologii și nomenclaturi (47). Astfel numele de păsări, în spaniolă și în franceză, constituie nomenclaturi. Dar distincțiile ave / pajero, oiseau / voleilles sînt distincții lingvistice (= "de limbă").

3.4.1. Astfel, în ce privește tipologia câmpurilor lexicale din punct de vedere al configurației lor, propunem următoarea repartizare:

3.4.2. Dar trebuie subliniat faptul că toate aceste tipuri nu se găsesc întotdeauna în limbă și în mod necesar "în stare pură". Deoarece câmpurile pot fi incluse în alte câmpuri, câmpurile unidimensionale nu constituie, de cele mai multe ori, decît secțiuni ale macro-câmpurilor pluridimensionale. De asemenea, câmpurile bidimensionale sînt foarte des incluse în macro-câmpurile multidimensionale. Și, printre acestea, se vor găsi câmpuri esențialmente ierarhizante care înglobează secțiuni selective, simple sau compuse și câmpuri esențialmente selective care înglobează secțiuni ierarhizante, corelative sau non-corelative.

4.0. Clasamentul nostru al câmpurilor lexicale după sensul lor obiectiv se bazează pe tipurile "ontice" de opoziții din care sînt constituite. În ceea ce privește valoarea lor ontică (cf. 2.2.2.) opozițiile lexicatice pot, într-adevăr, să fie repartizate în două clase: opozițiile "substantive" și opozițiile "relaționale" (48). Sînt substantive opozițiile ai căror termeni sînt noțiuni "substantive"; sînt relaționale, opozițiile ai căror termeni sînt noțiuni "relaționale". Noțiunile substantive desemnează proprietăți (care, ele, pot fi "relative") sau "fapte" ca ansambluri de proprietăți obiective (sau considerate ca atare). Noțiunile relaționale desemnează relații sau "fapte" considerate, tocmai ca termeni ai acestor relații. Astfel noțiuni ca "piatră", "arbore", "fluviu" sînt noțiuni substantive; noțiuni ca "nepot", "unchi", "joi" sînt noțiuni relaționale. "Arborii" sînt ansambluri de proprietăți obiective, proprietăți pe care le manifestă obiectele desemnate. Dimpotrivă, "unchii" - în afara faptului că sînt de sex masculin (ceea ce nu - i caracterizează exclusiv pe ei) - n-au în comun decît faptul de a se găsi în

aceeași relație de rudenie cu "nepoții" sau cu "nepoatele" lor, și nu sînt "unchi" decît în această relație. În realitate, nu există noțiunea de "unchi", "tată", "nepot", "frate" etc. dar totdeauna "unchiul lui X", "tatăl lui X", "nepotul lui X", "fratele lui X" (49). De asemenea, "joile" - în afară de faptul că sînt zile (trăsătură care nu le este proprie numai lor) - n-au în comun decît faptul că se găsesc între "miercuri" și "vineri", în seria fixă a zilelor pe care o numim săptămîină și de a fi considerate tocmai în raport cu această poziție (și nu, de ex., în raport cu poziția pe care o ocupă în seria pe care o numim lună) (50).

4.1. Din acest punct de vedere, cîmpurile lexicale pot fi împărțite în cîmpuri substantive și relaționale. Cîmpurile substantive sînt constituite din opoziții substantive; cîmpurile relaționale, din opoziții relaționale. Cîmpurile "ființelor", ale "culorilor", ale "temperaturii" etc. sînt cîmpuri substantive. Cîmpul numelor de rudenie, al zilelor săptămîinii, al "lunilor", sînt cîmpuri relaționale.

4.2.0. La rîndul lor, cîmpurile relaționale pot fi subdivizate în cîmpuri poziționale și cîmpuri non-poziționale.

4.2.1. În cîmpurile poziționale lexemele desemnează tocmai (și numai), poziția pe care "designatum-urile" o ocupă în raport cu un punct de orientare în timp sau în spațiu, sau într-o serie fixă. Numele zilelor săptămîinii ca și numele de luni constituie cîmpuri poziționale (51). Cf. și: début - milieu - fin, passé - présent - futur, germ. hiesig - dortig, damalig - jetzig - zukünftig. Din acest punct de vedere, cîmpurile seriale ordinale (cf. 3.2.2.) reprezintă un sub-tip al cîmpurilor poziționale (52)

4.2.2. În cîmpurile non-poziționale relațiile sînt fondate obiectiv (e vorba de relații "reale": cf.n.49) în așa fel, încît un "designatum" poate fi desemnat în ele prin raport cu toate relațiile din care el este unul dintre termeni. Cu alte cuvinte, în acest caz poate fi schimbat punctul de vedere fără a ieși din sistemul relațiilor date, ceea ce nu e posibil în cazul cîmpurilor poziționale. Astfel "miercuri" nu poate fi în același timp (în aceeași serie fixă) "joi", "vineri" etc. și "prezentul" nu poate fi "viitor" fără să schimbăm punctul de orientare. Dimpotrivă, "unchiul lui X" poate fi în același timp "tatăl lui X", "fiul lui Z", "vărul lui T" și chiar "nepotul lui S", după relația obiectivă de care se ține seamă în fiecare caz. Numele de rudenie constituie în consecință un cîmp relațional non-pozițional. Cf. și : chef - dépendant, maître - disciple, seigneur - vassal.

5.0. În vederea clasării cîmpurilor după expresia lor, am reținut două criterii înrudite: regularitatea și recursivitatea. Regularitatea este relația constantă între raporturile de conținut și raporturile de expresie, adică "motivarea analogică" a expresiei prin conținut (53), fapt bine cunoscut în cele mai multe paradigme gramaticale. "Recursivitatea" este reluarea expresiei unei anumite zone a unei paradigme într-o altă zonă, cu distincții ulterioare, ale aceleiași paradigme (vezi formele supracompuse în franceză, sau reluarea auxiliarului avoir). La rîndul său regularitatea poate fi internă sau externă. Ea este "internă" concepută ca regularitate în interiorul paradigmei (sau a paradigmatelor) corespunzînd unei singure categorii; și "externă" concepută ca regularitate într-o categorie în raport cu altă categorie cu care are afinități (cf.

de ex. în latină, analogia dintre pronumele demonstrative și deicticele numite "adverbe de loc": hic, iste, ille - hic, istic, illic - hinc, istinc, illinc etc.)

5.1.1. Din punct de vedere al regularității s-ar putea distinge, în principiu, câmpuri regulate și câmpuri neregulate. Dar în lexic, după cum se știe, regularitatea internă e mai degrabă excepția decât regula. În afara cazurilor destul de rare ale simbolizării directe pe care o găsim în anumite limbi (de ex. vocala i pentru ceas ce e mic, vocala e pentru ceas ce e mare) câmpurile lexicale sînt în general "neregulate". Ele pot însă prezenta corelații și secțiuni regulate. Astfel în câmpul numelor de rudenie, corelația "sex" este destul de des exprimată prin genul gramatical "regulat" (în sp. această regularitate este aproape totală, deoarece față de padre - madre, verno - nuera avem: hijo - hija, hermano - hermana, abuelo - abuela, tío - tia, suegro - suegra, primo - prima, nieto - nieta, sobrino - sobrina etc.) cf. și regularitatea lui beau - , belle-, în franceză, pentru "rudenia socială" (= "rudenie prin alianță" + "rudenie printr-o a doua căsătorie a unui dintre părinți)^a, sau cea a lui Schwieger-, în germană, pentru "rudenie prin alianță" (în afară de cazul Schwager - Schwägerin)^b. Vom semnala și regularitatea foarte frecventă a termenilor "modificați", care în afara cazurilor unor accidente istorice, funcționează întotdeauna în același câmp cu respectiva lor bază; cf. de ex. fr. rougeâtre, jaunâtre, verdâtre, it. rossastro, giallastro, verdastro (însă în spaniolă rojizo, amarillento, verdoso, fără regularitate). Această regularitate marginală

^a De ex. belle - soeur "cumnată", belle - mère "soacră" etc.

^b De ex. Schwiegersohn "ginere", Schwiegertochter "noră"

poate conduce aproape la regularitatea unui câmp dacă termenii modificați devin acolo termeni primari; cf. cazul câmpului francez porter - mener (3.3.2.1.)

5.1.2. Regularitatea externă este, în lexic, regularitatea unui câmp în raport cu un alt câmp, înrudit în ceea ce privește desemnarea. Această regularitate se manifestă în tipul de derivare pe care-l numim "compunere prolexematică", ca și în compunerea în sensul curent al termenului ("compunere lexematică") (54) și nu e rară, nefiind totuși constantă. Astfel, față de regularitatea numelor de arbori fructiferi, derivate din nume de fructe, în franceză (pommier, poirier, cerisier, noyer etc.) sau portugheză (macieira, pereira, cerejeira, nogueira) etc.), avem iregularitatea aceluiași câmp în spaniolă (unde, totuși observăm o anumită tendință spre regularitate: cf. limonero, melocotonero dar și albaricoquero, duraznero, membrillero lângă albaricoque, durazno, membrillo etc.).

5.2. În cele din urmă, din punct de vedere al recursivității, se pot distinge câmpurile continue sau omogene și câmpurile recursive sau omologe. În câmpurile continue nu există recursivitate; în câmpurile recursive, aceiași termeni sînt reluați în cadrul mai multor distincții. Câmpurile continue reprezintă cazul cel mai frecvent și, ca să spunem așa, cazul normal. Recursivitatea este proprie mai ales anumitor nomenclaturi populare (mai ales nume de plante și de păsări), dar ea este prezentă și în lexicul de bază. Exemplul nostru va fi încă o dată numele de rudenie. În franceză acest câmp este în mod tipic recursiv. Într-adevăr, există o zonă centrală (père - mère, fils - fille, frère - soeur, oncle - tante) ai cărei termeni sînt reluați, parțial reluați chiar de două ori, cu grand-,

petit- (petite-), arrière-, arrière-grand-, arrière-petit- (petite-), pentru distincțiile de "grad" în linie directă sau în linie colaterală și cu beau- belle- pentru "rudenia socială": e un cîmp cu benzi o-mologice concentrice. Situația este aceeași; sau aproape aceeași, în germană (cf. compusele cu Groß-, Ur-, Urgroß-, Schwieger- Stief-). Din contră, în italiană și în spaniolă, acest cîmp este aproape în întregime "continuu" iar recursivitatea nu se prezintă decît la periferie, pentru distincția de "grad" care nu se face în mod curent (it. prozio, pronipote, bisnonno, bisavolo, trisavolo; sp. bisabuelo, biznieta, tatarabuelo, tataranieto). N-am vrea să deducem din expresia lingvistică felul în care popoarele concep "lucrurile": sînt speculații periculoase și prost fundate. Totuși - deoarece expresia nu e lipsită de motivație semantică (nu fără motiv se abandonează gendre și bru) și deoarece ea determină, parțial, interpretarea lexemelor - vom putea cel puțin să constatăm că franceza prezintă "ginerii" ca și cum ar fi "un fel de fii" (și "soacrele" ca și cum ar fi "un fel de mame"). Se va remarca și paralelismul din acest punct de vedere între franceză și germană.

6. Ceea ce s-a prezentat aici nu e decît o schemă incompletă și, în parte, provizorie. Ea cuprinde desigur puncte care oferă dificultăți și probleme nerezolvate, adică greu de rezolvat - noi înșine am semnalat cîteva. Ne permitem însă să credem că se pot găsi în această schemă și puncte susceptibile de a fi dezvoltate în teorie și / sau aplicate în descrierea și istoria limbilor. De altfel punctele "dificile" din tipologia cîmpurilor provin mai ales din dificultățile de ordin general ale semanticii structurale în etapa ei actuală. Si printre concluziile posibile ale acestei încercări

există cel puțin una care, la rîndul ei, privește baza însăși a disciplinei: și anume faptul că trebuie să se renunțe în mod definitiv la noțiunea și la imaginea de "rețea" sau de "mozaic" - cu sau fără lacune - care ar scooperi realitatea extralingvistică. Lexicul structurat al unei limbi nu este o suprafață plană ci un edificiu cu mai multe etaje; și distincțiile "de cîmp" pe care limbile le fac în raport cu realitatea desemnată nu se găsesc la același etaj în diferitele limbi.

(1) Cf. E. Coșeriu, "Les structures lexématiques" în Probleme der Semantik, publ. de W.Th.Elwert, Wiesbaden (1968), p.8.

(2) Faptul că paradigmele sînt limitate și delimitate în sincronie desigur că nu implică imobilitatea lor în diacronie. De altfel, întregul sistem al limbii condiționează desigur libertatea lingvistică și creativitatea subiectelor vorbitoare, dar fără să o anuleze el constituie tocmai cadrul acesteia, adică "filtrul" ei istoric.

(3) În legătură cu distincția între lexicul structurat (din punct de vedere semantic) și lexicul nestructurat, cf. raportul nostru: "Structure lexicales et enseignement du vocabulaire", în Actes du premier colloque international de linguistique appliquée, Nancy, (1966), mai ales p. 181 și urm.

(4) Ne limităm, desigur, la termenii fundamentali ai acestor două paradigme.

(5) În ceea ce privește principalele diferențe care disting totuși cîmpurile lexicale de sistemele fonologice, cf. "Les structures lexématiques", p.9-11. Diferențele care separă cîmpurile de paradigmele gramaticii nu sînt mai puțin remarcabile; însă aici ne interesează în special analogiile.

(6) Cf. în special, *Pour une sémantique diachronique structurale*, TraLili, II, 1, Strasbourg, (1964) (SDS), p.150-159, și "Les structures lexématique", p.8-9.

(7) În legătură cu aceste amintiri în special: H. Geckeler, *Zur Wortfelddiskussion. Untersuchungen zur Gliederung des Wortfeldes "alt-jung-neu" im heutigen Französisch*, München (1971) și R. Trujillo, *El campo semántico de la valoración intelectual en español*, La Laguna (1970).

(8) Mai întâi în *Die volkhaften Kräfte der Muttersprache*, Frankfurt, (1939) și apoi în mai multe lucrări, mai ales în *Die inhaltbezogene Dramatik*, Düsseldorf, (1962). Se poate găsi un rezultat al acestei tipologii (în ultima formă) la R. Hoberg, *Die Lehre vom sprachlichen Feld*, Düsseldorf, (1970), p. 84-88; și H. Geckeler, *Wortfelddiskussion*, p. 110-111.

(9) Trebuie într-adevăr remarcat că în concepția lui Weisgerber (cf. *Grundzüge*, p.117 și urm.) nu este de fapt vorba de raporturi structurate ale conținuturilor lexicale considerate în ele însele, ci mai degrabă de raportul dintre semnificate și realitatea extralingvistică desemnată, cât și posibilitatea de a reprezenta într-un mod continu orice semnificat al limbii, în raport cu designatumul respectiv (și vice versa). Ceea ce constituie baza tipologiei la Weisgerber este ideea - și, în același timp, imaginea - "mozaicului" (sau "rețelei") semantic(e) care acoperă realitatea extralingvistică. De aici distincția în ce privește organizarea (posibilitatea de reprezentare) pe o linie, un plan sau un solid. Astfel numele de culori în germană constituie, după Weisgerber, o "Tiefengliederung" ("o structurare în adâncime N.T"), deoarece semnificatele lor nu pot fi reprezentate ca zone delimitate reciproc (și, în același

timp, continue, în raport cu toate nuanțele de culori desemnate de aceste nume) ci doar pe suprafața unui solid (în acest caz, un con dublu). În tipologia noastră, numele de culori fundamentale din germană (ca și în franceză, spaniolă, italiană și în multe alte limbi) - cel puțin în secțiunea pe care o numim "cromatică" (cf. 3.3.1.2) - constituie pur și simplu un câmp linear, deoarece pentru noi problema continuității semnificativului în raport cu realitatea desemnată nu se pune: "continuitatea" de care vorbim (l.l.) este pur mentală și dată de unitatea, stabilită prin opoziție, a semnificației însăși.

(10) Astfel, de exemplu, distincția între câmpuri "cu un strat" și câmpuri "cu mai multe straturi" poate fi interpretată drept corespunzând cu distincția între câmpurile "unidimensionale" și "pluridimensionale", deoarece criteriul lui Weisgerber în ce privește acesta este punctul de vedere" care se manifestă în organizarea ("Gliederung") câmpurilor. Cel puțin în ce privește câmpurile "cu mai multe straturi" și câmpurile noastre "pluridimensionale", conformitatea mi se pare asigurată. Dimpotrivă, toate câmpurile pe care Weisgerber le consideră "einschichtig" "cu un singur strat" n-ar fi unidimensionale în tipologia noastră: astfel, câmpul numelor de rudenie în germană (ca de altfel în franceză, spaniolă și în toate limbile pe care le cunoaștem), este pentru noi un câmp tipic pluridimensional.

(11) SDS, p.158-159.

(12) În același fel cum de exemplu, "genul" nu există în limbile care nu cunosc distincția genurilor, sau cum "sonoritatea" nu există ca un fapt funcțional ("fapt de limbă") în sistemele fonologice în care nu există opoziție între surde și sonore.

(13) Cf. SDS, p. 181, 182.

(14) Cf. comunicarea sa "The Structural Analysis of Kinship Semantics" Proceedings of the Ninth International Congress of Linguists, La Haye, (1964), p. 1074. Dar Lounsbury spune că dimensiunea este o "opozitie", ceea ce este inacceptabil, sau, cel puțin, ambiguu. Pentru noi, o dimensiune nu este o opoziție ci tocmai "punctul de vedere", criteriul implicat de o opoziție: determinantul acesteia într-o formulă de tipul "opozitia lui x". Într-adevăr, mai multe opoziții se pot raporta la una și aceeași dimensiune. Astfel în cazul latinului senex / iuvenis / vetulus / novellus, vetus / novus (aplicate vârstei), există trei opoziții diferite dar o singură dimensiune; iar în fonologie, opozițiile fr. p/b, t/d, k/g, f/v etc. se raportează toate la aceeași dimensiune. Dimensiunea nu este nici ceea ce este comun termenilor unei opoziții (baza de comparație): este ceea ce este comun d i f e r e n - ț e l o r dintre acești termeni, adică trăsăturilor lor distinctive. Desigur, dacă pentru o dimensiune nu există decât o singură opoziție, de fapt dimensiunea coincide cu opoziția; iar într-o opoziție privativă, dimensiunea coincide cu substantivitatea trăsăturii distinctive, (astfel, în exemplul nostru albus / candidus, dimensiunea este "luminozitatea"). Dar această coincidență a "faptelor" nu implică coincidența noțională; în primul caz dimensiunea nu este opoziția însăși, ci fundamentul ei; iar în al doilea caz, dimensiunea nu este trăsătura distinctivă ca atare, deoarece înglobează și negația acesteia

(15) Cf. SDS, p. 158-159.

(16) Acest termen se referă la faptul că fiecare dintre câmpuri constituie în mod ideal o "linie" și la posibilitatea reprezentării lor grafice. Totuși, pentru noi,

nu este vorba de reprezentarea câmpurilor în raport cu "continuum"-urile desemnate în realitatea extralingvistică (cf. nota 10), ci numai de reprezentarea continuității și organizării semantice, adică de "locul" pe care lexemele le ocupă în câmpuri, unele în raport cu celelalte, din punct de vedere al trăsăturilor distinctive ce le delimitează. Din acest punct de vedere câmpurile "lineare" pot într-adevăr să fie reprezentate de o linie (sau cu ajutorul unor dreptunghiuri așezate pe o linie). Pentru câmpurile multidimensionale nu am propus termeni corelativi, deoarece aceste câmpuri nu se prezintă unitar din acest punct de vedere. Câmpurile bidimensionale și multidimensionale "ierarhizante" pot fi reprezentate pe un plan (cf. articolul nostru "Zur Vorgeschichte der strukturellen Semantik" în To Honor Roman Jakobson, La Haye, (1967) p.495); în schimb aceasta este imposibil pentru câmpurile pluridimensionale "selective": în acest caz trebuie să renunțăm, fie la continuitatea câmpului fie la continuitatea lexemelor.

(17) Dimpotrivă, câmpul englez corespunzând fr. grand - petit este pluridimensional deoarece, pe de o parte există big-large-great și pe de altă parte small-little. În legătură cu aceasta să precizăm că tipologia câmpurilor își propune să stabilească tipurile p o s i b i l e de câmpuri în diferitele limbi, dar că apartenența unui câmp particular la cutare sau cutare tip determinat trebuie întotdeauna să fie constatată în respectiva limbă și chiar în cutare sau cutare "limbă funcțională" (pentru această noțiune cf. SDS p.139-140). Constatarea ulterioară a analogiilor între limbi în acest domeniu este cu totul altă problemă. Astfel câmpurile numelor de rudenie par a fi peste tot multidimensionale.

(18) În portugheza din Portugalia, acest câmp este - sau este pe cale să devină - unidimensional, cel puțin în ce privește lexemele de bază : într-adevăr, în portugheză se folosește ovo și pentru jovem ("tînăr")

(19) De aceea, în aceste cazuri, în practică, "categoria" și "dimensiunea" coincid, ceea ce, desigur, nu implică identitate conceptuală. Trebuie observat că categoria gramaticală a numărului este întotdeauna unidimensională (chiar și în limbile care disting singularul, dualul și pluralul sau singular, dual, tripl și plural).

(20) Astfel în franceză și în alte limbi care ne sînt familiare, nu există un cuvînt pentru "avînd o temperatură carecure".

(21) În spaniolă și în portugheză, câmpul numelor de păsări este bidimensional avînd în vedere că există ave / pájaro și, respectiv, ave / pássaro ("pasăre mare" / "pasăre mică"). De altfel, și în franceză s-ar putea vorbi de un câmp bidimensional (din cauza lui volaille); în acest caz ar exista, în interiorul câmpului "pasăre", două câmpuri seriale : "volaille" și "non-volaille".

(22) În legătură cu "modificarea", cf. "Les structures lexématiques", p.13.

(23) Aceste din urmă opoziții sînt analoge în cele cinci limbi, dar nu sînt identice: în franceză, în italiană și în catalană, avem dimensiunea "spațiu deictic considerat din punct de vedere al persoanelor discursului" (și, în consecință, "cătore spațiul primei persoane și celei de a doua persoane" / "cătore spațiul celei de a treia persoane", în timp ce în spaniolă și în portugheză dimensiunea vizată este "spațiu deictic văzut din punctul de vedere al persoanei întii" (și, în consecință, opoziția este: "cătore spațiul persoanei întii"/

"cătore spațiul persoanei a doua și a treia", ceea ce e valabil și pentru traer - llevar, trazer - levar.

(24) Tipologia opozițiilor lexematice stabilite pînă aici cu privire la aceasta este departe de a fi satisfăcătoare; cf. scurta discuție (cu bibliografie la H. Geckeler, op.cit., p.450-455 și J.Lyons, Introductions to Theoretical Linguistics, Cambridge (1968), p.460-470.

(25) Dimpotrivă: se pot constata analogii frapante între cele două tipuri. Față de opoziția sinonimică a unei limbi, avem deseori un singur termen în alte limbi (de ex. albus - candidus, fr. blanc); la fel stau lucrurile și pentru opozițiile antonimice (astfel: germ. nieten - vermieten, fr. louer; lat. discere - docere, it. imparare - insegnare etc., rom. a învăța; fr. prêter / emprunter, rom. a împrumuta). Opozițiile sinonimice sînt neutralizabile (de ex. dissiper / gaspiller → dissiper; dominer / maîtriser → dominer) și la fel sînt și opozițiile antonimice (cf. fr. enseigner / apprendre → apprendre; jeune / âgé dar agé de vingt ans). Lista asemănarilor ar putea fi continuată. E adevărat că, dacă într-o secțiune particulară a unui domeniu tipic antonimic există o singură opoziție fundamentală, aceasta este, în mod normal, o opoziție antonimică. Astfel, față de câmpul bidimensional, fr. facile / léger // difficile / lourd avem în germană leicht / schwer și în română ușor / greu. Dar nici aceasta nu e necesar. În română avem opoziția antonimică sec / uscat ("fără apă", "fără sevă" / "uscat prin uscare", "neudat"), dar nu avem contrarul lui sec, și nici, în realitate, contrarul lui uscat (ud "udat exterior" nu corespunde decît unei secțiuni din uscat; umed, corespunde unei alte secțiuni; și chiar cei doi termeni împreună nu acoperă toată extensiunea "contrarului" lor). - În ceea ce privește

opозиțiile antonimice, se observă că din punct de vedere funcțional, termenul "negativ" ("neutru" sau "extensiv") este tocmai cel care se prezintă ca "pozitiv" din punct de vedere al substanței (în timp ce în cazul opozițiilor sinonimice, este adevărat contrarul). Astfel în opozițiile petit / grand, étroit / large, court / long, jeune / âgé nu termenii petit, étroit, court, jeune ci grand, large, long, âgé sînt termenii "negativi". Aceasta se manifestă: a) în faptul că, dacă într-un caz particular există un singur termen, acesta este termenul cu substanță "pozitivă" (cf. fr. 0 / profond); b) în neutralizări (cf. court / long dar deux millimètres de long); c) în formarea numelor care se dau în limbă respectivelor dimensiuni: grandeur, largeur, longueur etc. (cf. definiția lui étroit în Petit Robert: "qui a peu de largeur" "ceea ce are o lărgime mică").

(26) De altfel, cîmpul acesta ar putea fi interpretat și ca antonimic.

(27) Această suită nu este nici continuă și nici unitară decît prin raport cu realitatea extralingvistică desemnată. Din punct de vedere al semnificației e vorba de două cîmpuri învecinate, fiecare cu centrul său (jour - an, année) pornind de la care se obțin, prin multiplicare sau prin divizare, ceilalți termeni.

(28) Trebuie remarcat că, în acest caz, interpretarea caracteristică a limbilor (care se manifestă în uzajul lingvistic) este exact contrariul interpretării fizice științifice.

(29) În afară de acestea, combinîndu-se cu opozițiile "sinonimice" și / sau cu alte cîmpuri antonimice, constituie "componentii" unui mare număr de cîmpuri pluridimensionale.

(30) În schemele care urmează dispunem "antonimele" pe orizontală și "sinonimele" pe verticală. În repre-

zentarea lineară, // corespunde orizontalei și / verticalei; de ambele părți ale semnului // se vor găsi perechi antonimice.

(31) Adică "ușor de ridicat" / "greu de ridicat".

(32) Opoziția "sinonimică" în cauză în acest caz este "lărgime plană" / "lărgime în spațiu". În franceză și în italiană, unde nu există această opoziție sinonimică la același nivel structural, cîmpurile corespunzătoare (étroit / large, stretto / largo) sînt unidimensionale. Același este situația în spaniolă estrecho / ancho, deoarece spaniolul angosto (care, de altfel, nu corespunde românescului îngust, ci românescului strîmt) este muribund.

(33) Corelațiile nu sînt cu totul simetrice în acest caz, pentru că massif, macizo sînt termeni specializați, implicînd trăsătura suplimentară "omogenitatea materiei", în așa fel că creux, hueco se opun și lui plein, lleno: astfel de exemplu cabeza hueca / cabeza llena (și nu maciza).

(34) "Direcția neprecizată" // "Direcția precizată": "cătore spațiul persoanei a 3-a" / "cătore spațiul pers. 1 sau a 2-a". De altfel, nu este vorba decît de o secțiune a unui cîmp mai amplu, deoarece în română avem și a umbla "a merge (fără direcție)". În consecință, forma acestui cîmp, în întregimea lui este "a umbla // a merge // a se duce / a veni."

(35) "Fără direcție" // "cătore spațiul pers. a 3-a" / "cătore spațiul persoanei 1 și a 2-a."

(36) Distincția între cele două secțiuni se manifestă în uzajul lingvistic a unor expresii ca: fr. en noir et blanc et en couleur, sp. en. blanco y negro y en colores, it. in bianco e nero e a colori. Aceasta implică că couleur (color, colore) este un lexeu "polisemic" în sensul propriu al termenului, deoarece ocupă două

poziții diferite în câmpul său. Avem, într-adevăr, "culoare₁" : arhilexemul întregului câmp ("culoare" + "non-culoare"; cf. de exemplu fr. couleur verte, couleur blanche, sp. color verde, color blanco etc.) și "culoare₂" : arhilexemul secțiunii "cromatice" opusă secțiunii "acromatice". Derivate ca coloré, sp. coloreado, it. colorato corespund în mod normal lui "culoare₂".

(37) Asta înseamnă că acești termeni constituie un câmp "serial". De altfel, ne putem întreba dacă acest câmp, citat atât de des ca exemplu tipic de structurare lingvistică nu este în fond un câmp terminologic: așa s-ar părea. Trebuie remarcat de asemenea că, de cele mai multe ori, sistemele de culori nu corespund comunităților lingvistice ca stare, ci unor comunități mult mai largi.

(38) Dacă s-ar considera că cele două secțiuni ale câmpurilor non-corelative au fiecare dimensiunea lor proprie și că opoziția celor două secțiuni se raportează la o a treia secțiune, aceste câmpuri ar fi tridimensionale. În acest caz n-ar exista alte câmpuri bidimensionale decât cele corelative. Aceasta nu este însă părerea noastră. În realitate, în fiecare din aceste câmpuri nu avem decât două criterii semantice; astfel, în câmpul culorilor: "culoare" / "non-culoare" și "tonalitatea specifică" și în câmpul numelor de păsări în spaniolă: "mare" / "mic" și "specie".

(39) Cf. articolul nostru deja citat: "Zur Vorgeschichte der strukturellen Semantik", mai ales p.491-494.

(40) În română - cum s-a văzut (cf. 3.3.1.1.) - acest câmp este bidimensional. În spaniolă și în portugheză, câmpurile corespunzătoare (traer-llevar, trazer - levar

cf. n. 23) sînt unidimensionale. În italiană portare este singur la acest nivel, așa încît, bineînțeles, nu constituie un câmp: el aparține pur și simplu câmpului mai general al "deplasării". Numai la un nivel mai coborît, al structurii semantice găsim un câmp "portare" în italiană (în virtutea unor lexeme ca condurre, recare, transportare, menare). Tot aceea este situația și la catalană. (Diferența între portar și dur nu este de ordin structural: este o diferență de "stil de limbă").

(41) În acest caz considerăm termenii de tipul pedir ca termeni neutri ai opozițiilor sinonimice respective; într-adevăr preguntar poate fi "înlocuit" prin pedir una respuesta (și responder, prin dar una respuesta).

(42) Toate câmpurile bidimensionale sînt câmpuri "ierarhizante". Dar ierarhia lor se oprește la a doua dimensiune.

(43) Recherches sur l'analyse sémantique en linguistique et en traduction mécanique, Nancy, (1963), p.11-18.

(44) Trăsăturile pe care Pottier le desemnează cu ajutorul formulelor negative (de ex. "fără spătar"), sînt trăsături funcționale "pozitive" ("existind" și "necesare"); astfel, un /"taburet" / trebuie să fie "fără spătar" pentru a fi "taburet".

(45) Cf. "Les structures lexematiques" p.10.

(46) Lexicul unei limbi nu este o clasificare unică și omogenă (taxinomie) a realității: este un ansamblu de clasificări simultane și diferite.

(47) Câmpul numelor de rudenie a fost interpretat uneori ca un câmp terminologic (poate pentru că este perfect "clar", în ceea ce privește structurarea lui) dar e o greșală: acest câmp e "clar" pentru că este "relațional" (cf.41) și pentru că lexemele sale

desemnează indivizi.

(48) Nu considerăm aici decât diferența valorilor ontice care au raport cu structura cimpurilor lexicale. Din alte puncte de vedere s-ar putea elabora o întreagă tipologie a valorilor ontice ale lexemelor; cf. statutul, diferit din acest punct de vedere, de "om", "profesor", "rotund", "mare" etc.

(49) Conținuturi ca "mic", "mare", "strîmt", "larg" nu sînt "relaționale" în acest sens. Aceste conținuturi sînt noțiuni relative, stabilite prin raport cu o normă (de ex. o normă privind cutare sau cutare clasă de obiecte) dar desemnează proprietăți "substantive" (în acest caz: dimensiuni) în timp ce conținuturi ca "oncle", "neveu" desemnează relații date în mod obiectiv. Aceeași dimensiune poate fi desemnată cu ajutorul lui "grand" prin raport la o normă și cu "petit" în virtutea aceluiași dimensiuni obiective, conform cu obiectele cu care se compară. Dimpotrivă, un "oncle" ("unchi") nu poate fi, de exemplu, "neveu" ("nepot") în virtutea aceleiași relații prin care e "oncle". Pentru ca cineva să fie "oncle" (în sensul propriu al termenului) el trebuie să aibă cel puțin un "nepot" sau o "nepoată" și acest lucru nu admite "relativitate" (există sau nu există). "A fi mic" este o proprietate relativă; "a fi unchi" este o relație nonrelativă.

(50) Intr-o anumită cultură și tradiție, anumite zile ale săptămîinii (de exemplu sîmbătă sau duminică) pot, fără îndoială, să evoce asociații particulare. Dar aceste nu țin de semnificatul limbii; ci de actuala rațiune a folosirii lor în desemnare. Asociațiile în chestiune privesc z i l e l e ca atare, adică ca fapte extralingvistice, și nu n u m e l e lor: o "duminică" n-ar fi mai puțin "duminică" dacă ar fi zi de lucru. Aceeași este situația numelor de luni, care,

totuși, din punct de vedere etimologic (astfel de ex. în unele limbi slave și parțial și în româna populară) pot să se raporteze la unele circumstanțe obiective privind lunile ineseși (de ex. condiții meteorologice vegetație, lucrări agricole).

(51) S-a considerat adesea că numele zilelor săptămîinii și numele lunilor sînt nume proprii (probabil pentru că au fost instituite convențional, dar aceasta nu e acceptabil, avînd în vedere că nu sînt individualizante. Dacă există afinități în acest caz, e vorba mai degrabă de afinități cu numeralele ordinale și cu "situativele", ca avant, apreș, au milieu de. Intr-adevăr, zilele săptămîinii (în afară de sîmbătă și de duminică) sînt desemnate cu ajutorul numeralelor ordinale în greaca modernă și în portugheză; și în limbile slave, numele aceluiași zile sînt, și ele, la origine, numerale ordinale (sau "situative") Cf. de altfel germanul Mittwoch și, în ce privește numele lunilor, septembre, octobre, novembre, décembre.

(52) Trebuie remarcat de altfel, că nu ajunge ca "obiectul" desemnat să ocupe o poziție determinată într-o serie fixă pentru ca numele să fie un nume pozițional. Astfel anotimpurile constituie o serie perfect delimitată dar numele lor reprezintă noțiuni "substantive". În emisfera australă, s-a păstrat ordinea europeană a lunilor, dar, desigur, nu și ordinea anotimpurilor în interiorul anului.

(53) Cf. SDS, p.167.

(54) Pentru aceste două noțiuni cf. "Les structures lexématiques" p.14-15. Pe vremea aceea noi am folosit însă termenii "compoziție generică" și "compoziție specifică".